

פרופ' יום טוב עסיס ז"ל תש"ב-תשע"ג

ראש מכון בן-צבי (2007 - 2013)
פרופסור להיסטוריה של עם ישראל בימי הביניים
באוניברסיטה העברית ירושלים
חוקר בעל מוניטין בין-לאומי שהתמחה בתולדות
יהודי ספרד, פורטוגל ופרובנס בימי הביניים

יום טוב עסיס ז"ל, חוקר דגול, מורה אהוב ואדם אציל ונעים הליכות, נולד בעיר חלב, בסוריה, בשנת תש"ב (1942). בהיותו ילד קטן היה עד ממרפסת ביתו לפרעות ביהודי עיר הולדתו שפרצו בעקבות החלטת האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל (29 בנובמבר 1947). כעבור זמן קצר ברח עם משפחתו ללבנון, והוריו השאירו את כל רכושם מאחוריהם. מלבנון היגרה המשפחה לתורכיה, ושם נוסף על לימודיו בבית הספר עסק בפעילות ציונית והקים תנועת נוער ציונית בשם 'קדימה ציון'. עסיס המשיך את לימודיו באנגליה באוניברסיטת לונדון, ועם מוריו שם נמנו פרופ' נפתלי וידר ז"ל ופרופ' שמעון אברמסקי ז"ל. הוא אף הנהיג באנגליה קהילה של יוצאי תורכיה וסלוניקי, הקרויה 'שער השמים', בחסות הקהילה הספרדית-הפורטוגלית בלונדון. הייתה לו השפעה גדולה על רבים מחברי הקהילה, והם מוקירים את פועלו עד היום. הוא עלה לארץ בשנת 1971, ובשנת 1981 סיים את לימודי הדוקטורט באוניברסיטה העברית בירושלים. את עבודת הדוקטור שלו כתב על יהודי אראגון בשלטונו של יעקב השני (1291-1327), בהדרכת פרופ' חיים ביינארט ז"ל.

פרופ' עסיס התמנה לסגל החוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית, ומאז 1996 היה פרופסור מן המניין. שיעוריו התמקדו ביהודי ספרד, פרובנס ואגן הים התיכון. במהלך שנות ההוראה שלו באוניברסיטה עמד בין היתר בראש המכון למדעי היהדות, מרכז היספניה יודאיקה, המרכז לחקר יהדות ארץ וסביבתה, מרכז דינור, מרכז משגב ירושלים, מרכז צ'ייס והמרכז

הבין-לאומי להוראת התרבות היהודית, ומשנת 2007 היה ראש מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. במקביל להוראה באוניברסיטה המשיך ללמד ולחנך תלמידים בבתי ספר תיכוניים וראה בהוראה תיכונית ייעוד חינוכי.

בהיותו מומחה בכל הקשור ביהודי חצי האי האיברי פרסם ספרים ומאמרים רבים על יהודי אראגון, קטלוניה, קסטיליה, פורטוגל ופרובנס ואף על אזורים אחרים באגן הים התיכון.¹ היה לו חשוב מאוד לבטל את הדרת יהודי פורטוגל מקרב יהודי ספרד, מהלך שראה בו טעות שנבעה מהשפעת ספרו המונומנטלי של יצחק בער ז"ל 'תולדות היהודים בספר הנוצרית'. עסיס טיפח קשרים קרובים עם חוקרים מחצי האי האיברי ומרחבי העולם. מחקריו התמקדו בצדדים החברתיים-הכלכליים של חיי היהודים וגם בחיי הרוח ובלשונות היהודים. הוא ארגן כינוסים רבים בארץ ובעולם בתחום זה והרצה בהם, ואף הקים את Sefarad – חברה לחקר יהדות ספרד ופזורתה, המאגדת חוקרים מכל העולם, ועמד בראש החברה. הכינוס השלישי של החברה התקיים בגרונה, בקטלוניה, בשבוע שבו נפט; הוא הספיק להכין הרצאה על ויכוח ברצלונה (1263) והתכוון להשתתף בכינוס, אך בצער רב נאלץ אחד החברים לקרוא את הדברים במקומו.

יום טוב, כפי שנקרא בפי מכריו ואוהביו, היה איש מידות. היה לו כישרון יוצא מן הכלל לרכוש את אמונם של בני אדם – חוקרים, עמיתים, תלמידים, פעילי עדות, אנשי ציבור ואנשים מן השורה. אנשים מרחבי העולם נהרו אליו – מנהיגי קהילות של יוצאי סוריה בדרום אמריקה, חוקרים מברית-המועצות לשעבר ואף חוקרים מאוסטרליה ומסין – מקומות שיצא ללמד בהם בשנים האחרונות. יום טוב הקים דור של תלמידים שכתבו עבודות דוקטור בהדרכתו, והשכיל לכוון כל אחד במחקר לפי טעמו של התלמיד.

בתפקיד ראש מכון בן-צבי קידם יום טוב את עבודת המכון בכיוונים רבים – הוביל את סדרת 'קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים', ביסוס המרכז לתיעוד יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה, הקמת המרכז לחקר יהודי תימן והמרכז לחקר יהודי בוכארה. בעקבות המשא ומתן המוצלח שניהל עם המשדר לאזרחים ותיקים על תיעוד הדור האחרון בחיי

1 מאמריו האחרונים שיצאו לאור בחייו היו 'על שפתם וכתבם של יהודי ספרד כביטוי לזהותם הדתית והתרבותית', פעמים 132 (תשע"ב), עמ' 57-115; 'יהדות ארם צובה: בין מזרח למערב', ירון הראל, יום טוב עסיס ומרים פרנקל (עורכים), ארץ ומלואה: מחקרים בתולדות קהילות ארם צובה (חלב) ותרבותה, ב, ירושלים תשע"ג, עמ' 11-24.

היהודים בארצות ערב קם מיזם 'והגדת לבנך'. יום טוב דאג תמיד לטובת המכון מתוך שיתוף פעולה עם גורמים רבים בארץ ובעולם. יום טוב ידע לתת אמון ולהאציל סמכויות, ועבד תמיד כמוביל צוות ולא כמנחית הוראות. בכל התייעצות אֶתו עמדנו אנחנו, עובדי מכון בן-צבי, על יושרו, תבונתו ורגישותו. ולאורך שש שנות כהונתו כראש המכון זכה להערכה גורפת ביד יצחק בן-צבי ובמכון בן-צבי.

יום טוב הצליח להקים לאחרונה כתב-עת דיגיטלי על יהודי ספרד (*Journal of Sefardic Studies*) במסגרת Sefarad. הוא שאף להקים כתב-עת דיגיטלי רב לשוני במסגרת מכון בן-צבי, ואף הרכיב לשם כך מערכת אקדמית בין-לאומית מרשימה, אך לא זכה לראות את הגיליון הראשון עולה לרשת. הרב לשוניות הייתה חלק מהותי בגישתו למחקר. הוא היה מסוגל לחקור, לשוחח ואפילו להרצות בשפות רבות: ספרדית, צרפתית ותורכית, נוסף על עברית ואנגלית כמובן. כישרון זה הקל עליו במגעיו עם גורמים מארצות שונות.

כסיורים שהוביל ברחבי העולם היהודי (Jewish Historical Seminars), רבים מהם עם ידידי פרופ' שלום צבר ודכי צוברי – ממרוקו במערב עד אוזבקיסטאן במזרח – הוא רכש חבורת 'אוהדים' שהיו מוכנים לנסוע אחריו עד קצה העולם, וששתו בצמא את הסבריו המאלפים על חיי היהודים בארצות השונות.

יום טוב חקר גם את המסורות המוזיקליות של היהדות הספרדית ואף ניחן בקול ערב ונהג לעבור לפני התיבה בימים הנוראים בקהילה שהנהיג בלונדון. יום טוב הקים משפחה למופת עם רעייתו האהובה קלרה ז"ל, שנפטרה בשנת 2007. במשפחה בן וארבע בנות: אלי, רונית, עדנה, יעל וטלי, וכן שלושה עשר נכדים ונכדות.

יום טוב עסיס, שהלך לעולמו בח' בתמוז תשע"ג, היה ראש המכון הראשון שנפטר בתפקיד מאז יצחק בן-צבי עצמו, לפני חמישים שנה (תשכ"ג). חסרונו מורגש בכל תחומי העיסוק של המכון. יהי זכרו ברוך.

מיכאל גלצר